

'Het is me altijd erg vreemd gebleken dat iemand zich vereerd kan gevoelen door anderen te hebben vernederd.'

Mahâtna Gandhi, 1869-1948

Op 15 augustus 1947 wordt Brits-Indië officieel uitgeroepen tot een onafhankelijke staat. Een hoogdag voor de Indiërs, een zwarte dag voor de Britten. Deze zijn namelijk hun rijkste kolonie, hun kroonjuweel, voorgoed kwijt. Er is de pijn, maar ook de schaamte. Het machtige Britse rijk- Britannia rules the waves!-, afgetroefd door een minderwaardig volk, bestaande uit kleurlingen en barbaren met op kop een iele vegetariër die pleit voor geweldloos verzet tegen de bezetter.

Mohandas 'Mahâtna' Gandhi, nog steeds een internationaal symbool voor vrede en geweldloosheid, was de eerste om zich te verzetten tegen het onrecht dat zijn volk werd aangedaan door de Britten. Na jarenlang geconfronteerd te zijn geweest met racisme en, vanuit zijn werkplek in Zuid-Afrika, zijn volk in een ondergeschikte positie in de maatschappij geduwd te zien, besloot hij het heft in handen te nemen. Gandhi werd in de daaropvolgende jaren voorzitter van tal van Indische politieke en volkse partijen met als hoofddoel de Engelsen op een vreedzame manier weg te werken. Enkele van zijn ludieke protestacties, zoals zijn befaamde hongerstakingen, trokken de aandacht van de wereldpers en luidden zo het einde in van het wangedrag van de Britten in hun –naar de buitenwereld toe- 'modelkolonie'. Waar de Britten zich trots voelden omdat ze de westerse waarden en normen hadden ingevoerd in een 'onderontwikkeld' land, voelden de Indiërs zich tot in het diepste van hun ziel vernederd en afgesloten van hun eigen cultuur.

De tegenpolen trots en vernedering vormen een rode draad door nagenoeg elke kolonisatiebeweging in de geschiedenis. Kolonisten en veroveraars, indien er al een verschil is tussen beide, vertrekken steeds vanuit een diepgeworteld superioriteitsgevoel tegenover de onderworpen of de te onderwerpen volkeren. Hoe meer de autochtone bevolking kreunt onder het gewicht van de zware eisen die de kolonisten aan haar stellen, hoe meer de zelfgenoegzaamheid bij de kolonisten toeneemt. Hun taak om van dat gekoloniseerde land een belangrijke speler te maken in het economisch netwerk van hun thuisland is dan immers naar behoren uitgevoerd. Dit gebrek aan positieve interactie en respect zorgt voor een gevoel van vernedering bij de zwakkere partij dat zelfs jaren of eeuwen na de herwonnen vrijheid nog merkbaar is onder de vorm van een maatschappelijk trauma.

Dit soort trauma is echter niet uitsluitend een post-koloniaal verschijnsel. Genocides hebben in de loop van de geschiedenis ontzettend veel volkeren gestigmatiseerd en bijgevolg ook getraumatiseerd. Het schoolvoorbeeld bij uitstek is de massale vervolging van de joden tijdens de Tweede Wereldoorlog door de aanhangers van het naziregime. De verplichte dracht van de Davidster, de opsluiting in de kampen en de systematische liquidatie, maar ook alle andere vervolgingen sinds de diaspora hebben het joodse volk gevormd tot hoe we het nu kennen: een volk op zoek naar een eigen identiteit en staat, dat moeite heeft om andere bevolkingsgroepen te vertrouwen. *Dit bewijst het grote aantal huwelijken tussen de joden onderling*¹.

Het aanvallen en onderdrukken van een bepaald volk of individu heeft dus blijkbaar ernstige consequenties. Noch de machtige partij, noch de zwakke partij heeft op lange termijn baat bij

¹ WIKIPEDIA, *Jewish views on marriage*, Internet, (24 januari 2011).
(http://en.wikipedia.org/wiki/Jewish_views_on_marriage#Intermarriage)

dergelijke wanpraktijken. Zo werden de kopstukken van de nazipartij na hun baldadigheden voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog vervolgd tijdens het proces van Nürnberg en gingen ze, samen met al hun partijgenoten, de geschiedenis in als de bezielers van een onmenselijke slachting. Adolf Hitler pleegde op het einde van zijn waanzinnige avontuur zelfmoord. Vermoedelijk had hij aan het begin van de oorlog wel een andere afloop in gedachten.

Dat vijandigheden die door de publieke opinie worden afgekeurd nooit een lang leven beschoren zijn, is algemeen bekend. Toch bewijst de lange lijst van actuele en minder actuele conflicten ons dat de mens op dit gebied niets uit de geschiedenis heeft geleerd of alleszins die wijze lessen negeert. Ook op kleinschaliger niveau stelt de mens een paradoxaal gedrag. Hoewel iedereen beseft dat pesten *not done* is en niemand zelf het slachtoffer wil zijn van pesterijen nemen veel mensen de geringste gelegenheid te baat om iemand openbaar te vernederen en daaruit een duivels genot te scheppen. Hoe kan het toch zijn dat wij in een mum van tijd in harteloze schepsels veranderen? Om hierop een zinvol antwoord te kunnen formuleren is het nodig om wat dieper te graven in de menselijke psyche.

Het is genetisch bepaald dat mensen voortdurend streven naar macht. Volgens de evolutietheorie van Darwin is dit een essentieel onderdeel van de *'struggle for life'*. Hoe hoger een organisme stijgt in de hiërarchie, hoe minder het overgeleverd is aan de willekeur van de machthebbers en hoe groter de overlevingskansen zijn. De filosoof met de hamer, Friedrich Nietzsche noemde dit *'der Wille zur Macht'*. *In tegenstelling tot Darwin koppelde hij het streven naar macht en de wil tot leven van elkaar los. Volgens hem is de wil tot macht zo allesoverheersend dat hij (sic) zelfs sterker is dan de wil tot leven.*² Wat beide theorieën alvast gemeen hebben, is dat we om de hoogste macht te bereiken agressiviteit en gewelddadige confrontaties niet schuwen.

De gewone menselijke agressie kun je indelen in twee categorieën. *Enerzijds heb je de vijandige agressie, anderzijds heb je de instrumentale agressie. Vijandige agressie heeft als psychologische stuwkracht steeds dezelfde emotie, namelijk woede. Het eigenlijke doel van de persoon die het agressief gedrag stelt, is het toebrengen van schade of leed.*³ Vijandige agressie kun je dus evengoed als sadisme omschrijven. Lichte vormen hiervan vinden we terug in het dagelijkse leven, bijvoorbeeld bij een kind dat de poten uittrekt van een insect, en zijn op zich niet verontrustend. Zware vormen van sadisme daarentegen zijn door hun onmenselijk karakter vaak een teken van ernstige psychologische problemen *Instrumentale agressie is iets totaal anders. Het grote verschil ligt erin dat het toebrengen van schade of leed niet het eigenlijke doel is van het gedrag. Het is slechts een middel om een ander doel te bereiken.*⁴ De gewelddadigheid die de nazi's vertoonden tegenover de joden was een mix van vijandige en instrumentale agressie en bijgevolg dodelijk efficiënt. Vervuld van haat liquideerden ze een hele bevolkingsgroep volgens een precies uitgestippeld plan.

De nazi's zijn echter niet zomaar wreed gedrag beginnen te stellen. Een aantal factoren spelen een cruciale rol bij de evolutie van alledaagse agressiviteit naar extreme wreedheid. De meest belangrijke daarvan zijn het fenomeen van de groep en de situatie waarin die zich bevindt. Zo vormden de omstandigheden in Duitsland na de Eerste Wereldoorlog de perfecte voedingsbodem voor radicaal gedachtegoed bij de bevolking. De op hol geslagen inflatie en de wraakgevoelens omwille van het onrechtvaardige verdrag van Versailles zetten de Duitsers voor het politieke blok. Ofwel stemde men extreem-links, voor het communisme, ofwel extreem-rechts, voor het nationaal-socialisme. Hitlers plannen omtrent het niet naleven van de bepalingen van het verdrag van Versailles vonden veel

² WIKIPEDIA, *Will to power*, Internet, (24 januari 2011). (http://en.wikipedia.org/wiki/Will_to_power)

³ DE LAENDER Jan, *De psychologie van de menselijke wreedheid*, Internet, (17 januari 2011).

(<https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/Straffeloosheid/DeLaender.pdf>)

⁴ Idem

bijval bij het grote publiek. Het menselijke groepsgedrag deed de rest van het werk. Hoe meer aanhangers de NSDAP kreeg, hoe meer twijfelaars daardoor beïnvloed werden en ook sympathie begonnen te krijgen voor de partij. *Mensen duiken nu eenmaal graag onder in de groepsanonimiteit en wachten op het juiste moment om de kant van de winnaar te kiezen.*⁵ Dat de winnaar een nieuwe, nogal strenge rassenleer wou doordrijven, namen de kiezers er maar bij. Bovendien werd het blonde Germaanse ras in die rassenleer als het opperras beschouwd. *Hitler was dus niet de oorzaak, maar slechts de aanleiding van een door groepsgedrag ontspoorde samenleving. Hij was de lont aan het uit onvrede gevormde kruitvat.*⁶

Niet toevallig waren de joden het mikpunt van de haatcampagne van de NSDAP. Verschillende gebeurtenissen, voor en na Christus, dwongen de joden om hun grondgebied te verlaten. Zo kwam de diaspora, de verspreiding van het joodse volk over de hele wereld, tot stand. Overal waar dit op de dool geraakte volk een nieuw leven probeerde op te bouwen, werd het als een indringer beschouwd. Deze idee is eeuwenlang blijven bestaan en ligt aan de basis van talrijke jodenvervolgingen. De nazi's beschuldigden de joden ervan de oorzaak te zijn van de Eerste Wereldoorlog. Het Duitse volk, dat aan de oorlog een wrange nasmaak had overgehouden, kon zich niet snel genoeg storten op die zondebokken en aanvaardde de radicale maatregelen die de Führer tegen hen wou treffen.

We spreken hier over ongeveer het midden van de twintigste eeuw, toen er politiek nog een relatief grote vrijheid heerste. Tegenwoordig is het voor grote groepen of staten veel moeilijker politiek incorrect gedrag te stellen zonder veroordeeld en indien nodig onder druk gezet te worden door de internationale gemeenschap. Een mijlpaal in deze positieve evolutie zijn de Rechten van de Mens die kort na de Tweede Wereldoorlog werden geïnternationaliseerd. Organisaties zoals de Verenigde Naties en Amnesty International waken erover dat die overal worden gerespecteerd. Een van die rechten, het recht op vrije meningsuiting en de daaruit afgeleide persvrijheid, maakt het ons mogelijk voortdurend op de hoogte te zijn van zaken die het daglicht niet mogen zien van over de hele wereld. De Tunesische ex-president Ben Ali heeft dit aan den lijve mogen ondervinden. Zijn landgenoten konden de censuur van de kranten handig omzeilen via de sociale netwerksite Facebook. De gemoederen laaiden hoog op waarop de in het nauw gedreven Ben Ali zich genoodzaakt zag te vluchten.

Toch is de politieke en sociale controle niet altijd even oppermachtig. Soms ontbreekt het internationale organisaties aan moed en financiële middelen om krachtig op te treden tegen op hol geslagen landen. Zo kijkt de Europese Unie machteloos toe op de uitbouw van het nucleaire arsenaal van Iran en is de situatie in Soedan zo uitzichtloos dat de tussenkomst van de Verenigde Naties amper een verschil uitmaakt. Ook dagdagelijkse pesterijen zijn moeilijk of zelfs niet tegen te gaan.

De mens heeft van nature uit de neiging om de macht te grijpen. Dit is een onderdeel van de overlevingsstrategie die zijn soort al meerdere duizenden jaren stand doet houden. Beïnvloed door allerlei externe factoren wordt hij blind voor het leed van anderen en dreigt hij misstappen te begaan. Allerlei regels en bepalingen leggen intolerabele brutaliteiten aan banden, maar de menselijke natuur kan moeilijk verdrongen worden. Ondanks de wetenschappelijke correctheid van deze verklaring blijft het moeilijk om Gandhi geen gelijk te geven. Het feit dat mensen zich trots kunnen voelen door anderen te hebben vernederd blijft nu eenmaal vreemd. Net zoals het moeilijk te bevatten is dat de gruwel die de joden werd aangedaan tijdens de Tweede Wereldoorlog slechts

⁵ ANONIEM, *Groepsgedrag, een erfenis uit ons verleden*, Internet, (27 januari 2011).
(<http://mennokater.wordpress.com/inhoudsopgave/groepsgedrag-een-erfenis-uit-ons-verleden/>)

⁶ Idem

een toevallige en betreuenswaardige samenloop van omstandigheden was. Misschien is het gewoon beter om bepaalde dingen in het ongewisse te laten. Tot op de dag van vandaag hebben we ons nog steeds geen volledig beeld kunnen vormen van hoe wij precies functioneren, laat staan dat we onszelf zouden kunnen veranderen.

Géraldine Legein